

● Католицькі Церкви – латинського і східного обрядів – не будуть схилити своїх вірних до переходу з однієї Церкви до другої і не здійснюватимуть прозелітизму серед православних;

● католицькі й православні єпископи, юрисдикція яких поширюється на одну територію, повинні проводити спільні консультації перед тим, як плануватимуть свої душпастирські заходи щодо утворення нових церковних структур в регіонах, які традиційно знаходяться під юрисдикцією Православної Церкви;

● щоб здійснювати ефективні екуменічні заходи з поєднання двох Церков – католицької і православної, необхідно звернути увагу на підготовку кадрів нових священнослужителів, які б не були пов'язані з застарілою еклезіологією уніатизму, а, навпаки, отримали достатнє знання про апостольську спадкоємність, автентичне сповідання християнських таїнств традиційно закоріненої в регіоні Православної Церкви; водночас «необхідно підготувати об'єктивну і правдиву презентацію історії, щоб мати узгоджену і навіть спільну історіографію двох Церков» (православної і греко-католицької).

Змішана Міжнародна Комісія з теологічного діалогу між Католицькою Церквою і Православною Церквою звернулася до всіх церков, які беруть участь в екуменічному діалозі, а також до східних Католицьких церков, підтримати еклезіальні й практичні положення та висновки Баламандського Документа, щоб забезпечити прогрес на шляху до привернення повної єдності православних і католиків.

Реагуючи на вимоги Московської Патріархії, в заключному пункті Документа констатується, що, «виключаючи в майбутньому будь-який прозелітизм і всіляку експансію католиків за рахунок Православної Церкви», Комісія усунула перешкоду, яка схиляла деякі Православні Церкви до припинення своєї участі в теологічному діалозі, а відтак, Православна Церква «у повному складі зможе включитися в започатковану теологічну працю».

Минуло майже 15 років від прийняття Баламандського Документа, опрацьованого, як зазначалося в енцикліці «*Ut unum sint*», «досить авторитетним складом теологів». Проте ця екуменічна праця поки що не дає в широкому контексті православно-католицького діалогу очевидних результатів. Екуменічне затишшя час від часу збурюють високопоставлені ієрархи Апостольської Столиці й чиновники Римської курії та й Московського Патріархату. Вочевидь, у Ватикані є досить впливові сили, які ще за життя Івана Павла II явно не сприймали його екуменічних ініціатив і теологічних інновацій енцикліки «Щоб були одно» («*Ut unum sint*»). Йдеться, зокрема, про визнання Католицької і Православної Церков – сестрами, що створюють єдину Христову Церкву, наявності в цих Церквах апостольської спадкоємності, відмову від католицького сотеріологічного ексклюзивізму, опрацювання спільних теологічних положень, які мали б сприяти поєднанню православних і католиків.

■ Е. БИСТРИЦЬКА

ПРАВОСЛАВНО-КАТОЛИЦЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ПАТРІАРХАТУ УГКЦ

В Східній політиці Ватикану важливе місце займають греко-католики. Цей новий напрям, де греко-католикам відводилась провідна роль у поширенні католицизму серед православних Російської імперії, викристалізувався під час понтифікату Лева XIII і був розвинутий його наступниками. З цієї причини діяльність митрополита Андрея Шептицького і реформованої ним Церкви розглядалася керівництвом РПЦ як прозелітичний проект Ватикану на її «канонічній території». Впродовж XX ст. «унійна проблема» розв'язувалася Москвою лише через ліквідацію УГКЦ на Львівському соборі 1946 р., переслідування кліру та віруючих.

Безумовно, успіхом православної дипломатії і, не в останню чергу, Московського Патріархату, було досягнення Баламандської угоди 1993 р., яка дала оцінку унійному методу всхристиянської єдності. Документ 7-го пленарного засідання Міжнародної змішаної комісії з питань богословського діалогу між Римо-Католицькою і Православною Церквами констатував, що впродовж століть «відновлення єдності між Східною і Західною Церквами не було досягнуто». Всі ініціативи, спрямовані на об'єднання церков

■ **Елла Бистрицька**, кандидат історичних наук, доцент, докторант Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

Заходу і Сходу, «призвели до союзу певних спільнот з Римом і, як наслідок, спричинили розрив з їхніми матірніми Церквами, чому послужили також нецерковні інтереси» [Уніатизм, унійний метод минулого і сучасні пошуки повного сопричастя (koinonia) // Історія релігії. Збірник документів і матеріалів / Упорядники Е.В. Бистрицька та І.С. Зуляк. – Тернопіль, 2003. – С. 483]. Таким чином, поява Східних Католицьких Церков, вважали автори резолюції, не в останню чергу була зумовлена політичним характером подій останніх чотирьох століть. Вони створили ситуацію, «яка стала джерелом конфліктів і страждань насамперед для православних віруючих, а пізніше також і для католиків» [Там само].

Обговорення місця і ролі Східних Католицьких Церков в системі екуменічного діалогу було зумовлено активним відновленням діяльності Католицької Церкви та Греко-Католицької на теренах СНД на початку 90-х років ХХ століття. Підрахунки показували, що на території Росії і Казахстану проживало близько 1 мільйона українських католиків, у Білорусії – 15 тисяч східних католиків. Російська Православна Церква була занепокоєна питаннями відновлення греко-католицького екзархату в Росії та Білорусії, нунціатури Ватикану та інших, які неминуче поставали в процесі розбудови релігійного життя. В контексті цих подій православна сторона в односторонньому порядку призупинила звичайний хід міжнародних богословських зустрічей, вимагаючи приділити негайну увагу проблемі «уніатизму». 24 учасники з католицького боку і 14 з православного впродовж восьми днів дискутували це питання і дійшли висновку: «Що стосується методу, званого «уніатизмом», то, як було проголошено у Фрайзингу (червень 1990 р.), «ми відхиляємо уніатизм як метод пошуку єдності, тому що він суперечить спільним традиціям наших Церков» [Там само. – С. 482]. У розділі «Еклезіологічні принципи» записано, що «ця форма вищеописаної місіонерської діяльності, названа «уніатизмом», більше не може бути визнана ні як метод, ні як зразок об'єднання, якого шукають наші Церкви» [Там само. – С. 483].

Щодо моделей, тобто церков, які постали внаслідок цього «неправильного» методу, то сторони декларували принцип їх легітимного статусу. У відносинах з Православними Церквами Східні Католицькі Церкви повинні керуватися документами II Ватиканського Собору, а також іншими документами, оприлюдненими Апостольським Престолом. «Отже, ці Церкви, – зазначалося у документі, – повинні бути інтегровані в діалог любові при взаємоповазі і при відновленій взаємодовірі як на місцевому рівні, так і у світовому масштабі. Вони повинні вступити у богословський діалог зі всіма його практичними наслідками» [Там само. – С. 484].

У розділі «Практичні вказівки» Римо-Католицька і Православна Церкви брали на себе обов'язок допомогти східним католикам «готувати повне сопричастя» між ними. При цьому, учасники визнавали, що історія «відносин між Православною і Східними Католицькими Церквами позначена переслідуваннями і стражданнями», які не повинні повторитися. Враховуючи право на релігійну свободу віруючих, «поглиблюючи чесність своїх вірних щодо своєї церкви та її традицій, керівництво спільнот має завдання вчити їх уникати не лише насильства, яке б воно не було: фізичне, словесне чи моральне, – але також усього, що може породити ненависть до інших християн та віровизнать, бо це повністю заперечує справу спасіння, яка є примиренням у Христі» [Там само. – С. 486].

Надсилаючи у Ватикан свій коментар на Баламандську угоду, кардинал Мирослав Іван Любачівський загалом вітав досягнуті домовленості. Одночасно, розуміючи усю важливість документа та його наслідків, виклав деякі свої зауваження та сумніви. Він зазначив непросту ситуацію для греко-католиків у їхньому діалозі з православними, яка склалася в Україні. Непорозуміння мали місце не тільки на рівні місцевих громад, але й серед вищого керівництва. Зокрема, він пригадав зневажливе ставлення до нього з боку представників Московського Патріархату.

Кардинал, «читаючи між рядками», припускав, що новий Кодекс канонів Східних Церков – це та модель, яку учасники зустрічі у Баламанді, не прийняли. Тому зміни, які стосуються Східних Католицьких Церков, повинні включати не лише зобов'язання розвивати власну теологічну і духовну спадщину, «а також і зобов'язання з боку Римського престолу змінити канонічні стосунки між ним і Східними Католицькими Церквами так, щоб вони справді стали прийнятною еклезіологічною моделлю для православних» [Становище Блаженнішого Мирослава Івана до резолюції 7-ї сесії Міжнародної комісії // Мончак І. Самоуправна Київська Церква. – Львів, 1994. – С. 167-172].

Успішна розбудова еклезіальних структур Греко-Католицької Церкви в Україні неминує привела її ієрархів до необхідності отримання патріаршого статусу. Сьогодні Москва занепокоєна намірами УГКЦ здобути статус патріархату. Московський Патріархат доклав чимало зусиль, щоб почути від президента Папської ради з питань сприяння християнської єдності кардинала Вальтера Каспера однозначну відповідь, що Ватикан

відмовить УГКЦ у наданні патріаршого статусу. Візиту кардинала В. Каспера у Москву (лютий 2004 р.) передувала масована антиватиканська кампанія звинувачень у католицькому прозелітизмі, до якої були залучені православні ієрархи. Патріархи помісних православних церков єдиним фронтом підтримали позицію РПЦ щодо українських греко-католиків. При цьому перспективи православно-католицького діалогу вони поставили у пряму залежність від греко-католицького патріархату.

Ватикан знову опинився перед вибором. Після створення у 2002 р. на території Росії чотирьох католицьких єпархій та двох в Україні участь православних у міжнародних екуменічних структурах була призупинена. Російська сторона заявила протест проти «стратегічних намірів Ватикану продовжити експансію на Схід». Експерти розцінили цей крок Апостольської Столиці як свідомо сплановану акцію, яка засвідчила новий поворот у Східній політиці Ватикану. Після ратифікації Баламандської угоди Католицькою Церквою православна сторона виступила з новою вимогою, яка, фактично, зводилась до ліквідації наслідків унії – Східних Католицьких церков. Неадекватність постановки проблеми змусила ватиканські кола на якийсь час відмовитись від політики поступок та загравання з Московським Патріархатом. Українські греко-католики отримали реальний шанс здобути патріархат. Однак візит кардинала В.Каспера у Москву розсіяв останні надії і продемонстрував повернення до попереднього курсу.

«Новий» підхід до відновлення православно-католицького діалогу викликав критику у деяких колах Ватикану. Зокрема, Роберт Тафт, ректор Папського орієнтального інституту, провідний фахівець з питань діалогу між Сходом і Заходом, напередодні візиту кардинала Каспера заявив *National Catholic Reporter* свою радикальну позицію на право УГКЦ оголосити про створення патріархату де-факто. Стримано прокоментувала зустріч у Москві пресова служба Української Православної Церкви МП: «Відносини з Москвою все більше заходять у глухий кут, тому у Ватикані будь-як прагнуть відновити перерваний діалог. Однак ці спроби не стосуються самої суті сучасної політики Ватикану, а кожного разу обмежуються чисто зовнішніми формами, які перетворюють переговорний процес у самоціль. У відносинах з Москвою Папський престол демонструє безкінечне «топтання на місці»: небажання що-небудь докорінно змінити поєднується з наполегливим бажанням множити безплідні контакти» [Пресс-служба Украинской Православной Церкви // Інтернет-сайт: Україна православна].

Впродовж століть ватиканські дипломати намагались встановити нормальні дипломатичні відносини з Росією, йдучи на значні поступки. Заручниками такої політики виступали пересічні католики, чий релігійні та національні інтереси були принесені у жертву. Однак, питання відкриття нунціатури, заключення конкордату залишаються нерозв'язаними і сьогодні. В російських урядових та церковних колах завжди вважали, що справжніми намірами Апостольської Столиці є бажання поширити католицизм. Схоже на те, що ера обер-прокурор Святішого синоду К. Победоносцев, чия публіцистична та епістолярна спадщина передрукована, повернулася. «Політика римської курії віками залишається однією і тією ж – політика лукавства і таємної думки; – писав обер-прокурор, – будь-яка угода з Римом, що на папері написана, є небезпечною, оскільки будь-яке слово сказане стає зброєю римської політики і *правом*, яке потім Рим витлумачує по-своєму». Свій лист до Олександра III від 21 вересня 1899 р. К. Победоносцев закінчив словами: «Ні, Боже позбав Росію від папського нунція!» [Победоносцев К.П. Письма Победоносцева к Александру III. Том II. – М., 1926. – С. 323, 325].

Очевидно, як і сто років тому, православна сторона вважає, що діалог служить критерієм прозелітичної експансії католицизму, в якому українські греко-католики виконують роль посередників [Погляд на унію, як хибний шлях православно-католицького діалогу, відображає позицію радикальних кіл Ватикану. Наприклад, Р. Тафт, виступаючи за встановлення прямого діалогу, заперечує католизацію Росії і вважає єдиною правильною політикою для Ватикану посилення Російської церкви для виконання нею християнської місії]. Відсутність доброї волі не дозволила РПЦ відповісти на заклик УГКЦ до взаємного прощення, виступити з оцінкою Львівського собору 1946 р. і своєї участі у ньому. Позиція учасників діалогу обтяжена історичним багажем минулого, який заважає будувати відносини на основі рівноправного партнерства. Щоб відновити православно-католицький діалог, необхідно приймати радикальні рішення. При цьому вимогою часу стало право людини, громадянина на особисте релігійне життя, незалежно від оцінок історичного минулого чи релігійного поділу території.